

ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ МАЛОЛЕТНИКА ТОКОМ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА– НОРМАТИВНО-ПЕНОЛОШКИ ПРИСТУП

Др Филип Мирић*
Правни факултет Универзитета у Нишу, Србија

Апстракт: *Образовање је основно људско право. Кроз процес образовања људи стичу знања и вештине потребна за обављање послова којим обезбеђују средства за егзистенцију, поштујући притом моралне и правне норме. Овако одређено, образовање је од изузетног значаја за ресоцијализацију малолетника током извршења кривичних санкција јер се на тај начин стварају неопходни услови за сузбијање криминолошког, кривичноправног и пенолошког поврата. Имајући све ово у виду, у раду ће бити анализирано право на образовање малолетника током извршења кривичних санкција, кроз приказ релевантних одредби најзначајнијих међународноправних аката. Циљ рада је да се укаже на значај образовања као облика третмана. На крају рада ће бити указано и на практичне проблеме приликом остваривања права на образовање у институцијама за извршење кривичних санкција за малолетнике, што раду даје и пенолошки значај.*

Кључне речи: *право на образовање, извршење кривичних санкција према малолетницима, малолетничка делинквенција.*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У савременим законодавствима присутно је настојање да се уважава биопсихичка зрелост малолетних учинилаца кривичних дела и да свако поступање буде индивидуализовано и у складу са најбољим интересом детета (Васиљевић-Продановић, 2022: 160).образовање малолетника током извршења кривичних санкција је препознато као веома значајан чинилац у превенцији поврата и процесу ресоцијализације, о чему сведоже бројни правни акти и документи различите правне снаге и обавезности, међу којима се издвајају следећи:

1. Конвенција УН о правима детета (1989);
2. Минимална стандардна правила за малолетничко кривично правосуђе (тзв. Пекиншка правила) (1985);
3. Правила УН о заштити малолетника лишених слободе (тзв. Хаванска правила) (1990);

Образовање је основно људско право. Кроз процес образовања људи стичу знања и вештине потребна за обављање послова којим обезбеђују средства за егзистенцију, поштујући притом моралне и правне норме. Током извршења кривичних санкција према малолетницима, образовање је много више од стицања знања и вештина јер представља облик третмана. Имајући све ово у виду, у раду ће бити анализирано право на образовање малолетника током извршења кривичних санкција, кроз приказ релевантних одредби најзначајнијих међународноправних аката. Циљ рада је да се укаже на значај образовања на процес (ре)социјализације малолетника током извршавања кривичних санкција кроз приказ релевантних норми међународноправног карактера.

* Др Филип Мирић је научни сарадник и самостални стручнотехнички сарадник за студије и студентска питања III степена Правног факултета Универзитета у Нишу, filip.miric@gmail.com, filip@prafak.ni.ac.rs.

КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА (1989)

Први у низу међународних аката је Конвенција УН о правима детета из 1989. године (*UN Convention on Right of Child*), која прописује да ће малолетнику у сукобу са законом бити стављен на располагање широк спектар мера, као што су брига, усмеравање, надзор; правна помоћ; условно кажњавање; прихват; образовање и програми стручне обуке и друге алтернативе институционалној бризи како би се обезбедило да се с децом поступа на начин који одговара њиховој добробити и који је сразмеран како околностима тако и учињеном делу.⁷⁶ Поред предвиђених мера за заштиту малолетника (деце) против којих је покренут кривични поступак, посебно је, са аспекта остваривање родне равноправности, значајно то што се у тексту Конвенције паралелно употребљавају термини и у мушком и у женском граматичком роду (Мирић, 2014: 20-21).

ПЕКИНШКА ПРАВИЛА (1985)

Минимална стандардна правила за малолетничко кривично правосуђе (тзв. Пекиншка правила) су донета 1985. године, пре наведене Конвенције о правима детета и представљају први акт међународног карактера посмеђен непосредно малолетничком правосуђу. Ова Правила су усвојена од стране Уједињених нација 1985. године, која је проглашена за годину младих. Правила немају обавезујући карактер, али је њихов је значај у томе што државама дају смернице за креирање посебних правосудних система намењеним малолетницима, чиме се ствара засебно малолетничко правосуђе. Правила су подељена на шест делова: општи принципи; истрага и тужба; изрицање пресуде и одлука; неинституционални третман; институционални третман; истраживање, планирање, формулисање политике и програма (Мирић, 2014: 21-23).

У току институционалног третмана малолетнику морају бити на располагању одговарајуће образовне службе и службе за бригу које треба да помогну и припреме малолетника за повратак у друштво, имајући у виду да је циљ институционализације малолетника да му се помогне приликом преузимања друштвено конструктивне и продуктивне улоге (Константиновић-Вилић, Костић, 2006: 276-279).⁷⁷

ХАВАНСКА ПРАВИЛА

Правила УН о заштити малолетника лишених слободе (тзв. Хаванска правила) су усвојена од стране Генералне скупштине УН 1990. године. Овај документ представља допуну раније усвојених Пекиншких правила и у целини регулише поступак према малолетницима лишеним слободе. Он служи такође, као средство за тумачење и спровођење појединих одредаба Конвенције о правима детета. Циљ лишења слободе је ресоцијализација малолетника лишених слободе. У ту сврху се малолетни осуђеници морају одвојити од пунолетних и режим у казнено-поправној установи мора да укључује васпитне и образовне програме ради оспособљавања за живот на слободи. Ова правила посебно регулишу права малолетника лишених слободе, права малолетника у притвору и оних који чекају суђење, њихову класификацију и смештај, образовање занатску обуку и рад, рекреацију, здравствену заштиту, бележење болести повреда или смрти, контакте малолетника са широм заједницом, ограничење употребе средстава физичке принуде, дисциплински поступак и вршење надзора над радом

⁷⁶*UN Convention on Right of Child*, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>, приступ 05.01.2023.

⁷⁷*United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile>, приступ 05.01.2023.

установа, право на притужбу и жалбу, поступак повратка у заједницу и стручно оспособљавање особља. Кроз читав текст Правила доминира идеја ресоцијализације малолетника лишених слободе и то је уједно и сврха свих одредби садржаних у њима и највећа тековина овог правног документа (Мирић, 2014: 23-24).⁷⁸

Образовање има капацитет да формира степеник на путу ка социјалној интеграцији осуђеника у друштвену заједницу. То се посебно односи на оне категорије осуђеника који су били суочени са проблемом социјалне искључености, и пре доласка у затвор (Илијић, 2022: 14). Образовање није само процес стицања знања, већ важан облик третмана малолетника током извршења кривичних санкција.

ОБРАЗОВАЊЕ МАЛОЛЕТНИКА ТОКОМ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Да бисмо утврдили у којој мери су међународни стандарди за образовање малолетника током извршења кривичних санкција имплементирани у кривичноправни систем, у овом делу рада ће бити приказане релевантне одредбе Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (2005), као основног правног акта који регулише ову област.⁷⁹ Осуђеним малолетницима током издржавања казне омогућаје се: образовање, стручно и радно оспособљавање за занимање према њиховим способностима, склоностима и дотадашњем школском и радном ангажовању, у складу са могућностима казнено-поправног завода. Основу поступања са осуђеним малолетницима чини укључивање у васпитно корисно радно ангажовање уз одговарајућу накнаду, омогућавање и подстицање веза малолетника са друштвом изван завода путем писама, телефонских разговора, примања посета, одсуства и др, као и укључивање у спортску, културну, уметничку, забавну активност и осигуравање услова за вршење верских обреда. Стручна лица која спроводе третман малолетника морају поседовати посебна знања из области педагогије, психологије и педологије (члан 138. ЗМ), Ако се посматра цитирана законска одредба стиче се утисак да је наше малолетничко кривично законодавство у сагласности са међународним стандардима. Сходно, одредби члана 4, у погледу права на образовање, могу се применити одговарајуће одредбе Закона о извршењу кривичних санкција (2014, 2019) јер оне нису у супротности са одредбама ЗМ.⁸⁰ Осуђени има право на основно и средње образовање, које се сходно прописима који уређују образовање организује у заводу. Завод организује и друге видове образовања осуђених. Управник завода може осуђеном одобрити ванредно школовање ако се програм образовања може ускладити са безбедносном проценом. Трошкове ванредног школовања сноси осуђени. Из исправе о стицању образовања не сме бити видљиво да је образовање осуђеног стечено за време издржавања казне. Пропис којим се уређује образовање осуђених споразумно доноси министар надлежан за послове правосуђа и министар надлежан за послове образовања (чланови 122-124 ЗИКС). Посебно је значајна одредба према којој из дипломе која се издаје не сме бити видљиво да је образовање стечено у установи за извршење кривичних санкција. Овакво законско решење има за циљ спречавање виктимизације бивших осуђеника након изласка на слободу.

⁷⁸ *United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-rules-protection-juveniles-deprived-their-liberty>, приступ 05. 01.2023.

⁷⁹ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, у даљем тексту: ЗМ).

⁸⁰ Закон о извршењу кривичних санкција („Службени гласник Републике Србије“, бр. 55/2014, 35/2019 у даљем тексту: ЗИКС).

ПРАКТИЧНИ ПРОБЛЕМИ ОБРАЗОВАЊА МАЛОЛЕТНИКА ТОКОМ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Иако је нормативни оквир за образовање малолетника у многоне усклађен са најважнијим међународним стандардима и у овој, као и у многим другим областима, учача се разлика између нормативног и стварног. Рецимо, у Васпитно-поправном дому у Крушевцу, у једином такве врсте у Републици Србији у којој се извршава васпитна мера упућивање у васпитно-поправни дом, у оквиру установе, постоји привредна јединица "Младост" која је регистрована за металску и дрвно-прерађивачку делатност и друге занатске делатности. Осим производног погона у установи постоји и економија која се бави пољопривредном производњом, првенствено за потребе малолетника.⁸¹ Према нашим сазнањима слично је стање и у другим установама за извршење кривичних санкција. Иако се постојање оваквог производног погона може оценити као позитивно са аспекта стицања знања и вештина за живот и рад малолетника након извршења заводских кривичних санкција, учача се недовољна могућност избора и образовних профила малолетника током извршења заводских кривичних санкција. Овакво стање у установама за извршење кривичних санкција је могућа последица укупног социо-економског стања у држави иако то сигурно није једини разлог. Без обзира на то, било би веома важно проширити образовне профиле, чиме би се образовање малолетника током извршења заводских кривичних санкција у многоне побољшало.

Редукција образовних садржаја намењених лицима на извршењу кривичних санкција је проблем са којим се суочавају и друге државе у свету. Редукције у сфери образовања и рестриктиван, сужен поглед на осуђенике су уско повезана питања. образовање у затворима у великом делу Европе последњих деценија, тежи једноставним, мање аспиративним циљевима, и далеко је мањег обима и садржаја него што може бити. То је последица два међусобно повезана поједностављења: уместо да се у осуђеницима види „цела особа“, види се само преступник, и уместо да се нуди образовање у свом његовом изазовном богатству, нуди се само ограничен спектар развоја појединих „вештина“ кроз појединачне специјализоване курсеве (Илијић, 2022: 114). Може се закључити да је образовање лица током извршења кривичних санкција мултифакторски условљено и да је неопходан системски приступ у решавању постојећих проблема и превазилажењу изазова.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Образовање је од изузетног значаја за развој друштва. Процес образовања омогућава усвајање потребних знања и вештина за обављање различитих послова, што ствара услове за просоцијални начин живота. Без адекватног образовања и запослења малолетна лица се, након завршетка извршења кривичних санкција заводског типа, суочавају са бројним изазовима егзистенцијалне природе, што може бити један од узрока поновног вршења кривичних дела (рецидивизма).

Како би образовање малолетника током извршења кривичних санкција остварило своје циљеве, неопходно је јачати образовне капацитете пенитенцијарних установе увођењем нових образовних профила. Добар нормативни оквир је предуслов успешног образовања малолетника током извршења кривичних санкција. Може се закључити да у Србији постоји адекватан правни оквир у овој области, Како би се унапредила његова примена, неопходно је улагати у перманентно стручно усавршавање стручних лица укључених у образовни процес малолетних лица током извршења кривичних санкција (специјалних педагога, психолога, професора, инструктора практичних вештина итд). Праћење достигнутог нивоа образовања је неопходно, како би се оно унапредило. Из изнетих разлога, од суштинске важности је спровођење даљих теоријских и емпиријских истраживања у овој области.

⁸¹ Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, Васпитно-поправни дом у Крушевцу, <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivичnih-sankcija/vaspitno-popravni-dom-za-maloletnike/vaspitno-popravni-dom-u-krusevcu/>, приступ 5.1.2022.

Право на образовање је универзално право и оно се свакако у несмањеном обиму односи и на малолетнике током извршења кривичних санкција. образовање је много више од стицања знања и вештина јер представља предуслов за побољшање квалитета живота.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

Васиљевић-Продановић, Д. (2022) *Основи пенологије*, Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Закон о извршењу кривичних санкција („Службени гласник Републике Србије“, бр. 55/2014, 35/2019).

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005).

Илијић, Љ. (2022) *Образовање осуђеника од ресоцијализације до трансформације*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Константиновић-Вилић, С, Костић, М. (2006) *Пенологија*, Ниш: Свен.

Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, Васпитно-поправни дом у Крушевцу, <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivичnih-sankcija/vaspitno-popravni-dom-za-maloletnike/vaspitno-popravni-dom-u-krusevcu/>, приступ 5.1.2022.

Мирић, Ф. (2014) *Савремена схватања феноменологије и етиологије малолетничке делинквенције-докторска дисертација*, Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу.

Мирић, Ф. (2016) Утицај образовања на малолетничку делинквенцију, *Социјална мисао*, бр. 1, стр. 61-71.

UN Convention on Right of Child, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>, приступ 05.01.2023.

United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-rules-protection-juveniles-deprived-their-liberty> , приступ 05. 01.2023.

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile> , приступ 05.01.2023.

THE RIGHT TO EDUCATION OF JUVENILES DURING THE EXECUTION OF CRIMINAL SANCTIONS – NORMATIVE-PENOLOGICAL APPROACH

Filip Mirić, LL.D.

Faculty of Law, University of Niš, Serbia

Abstract: *Education is a basic human right. Through the process of education, people acquire the knowledge and skills needed to perform tasks that provide the means for existence, while respecting moral and legal norms. In this way, education is of exceptional importance for the resocialization of juveniles during the execution of criminal sanctions because in this way the necessary conditions are created for the suppression of criminological, criminal and penological recidivism. Bearing all this in mind, the paper will analyze the right to education of juveniles during the execution of criminal sanctions, through the presentation of the relevant provisions of the most important international legal acts. The aim of the paper is to point out the importance of education as a form of treatment. At the end of the paper, practical problems will be pointed out when exercising the right to education in institutions for the execution of criminal sanctions for juveniles, which gives the paper a penological significance.*

Keywords: *right to education, execution of criminal sanctions against juveniles, juvenile delinquency.*